

prius. Ud fra disse versioner skulle det være muligt at rekonstruere skriververset i kogebogen således:

Qui bene vlt legere, debet (velit) ante legenda videre.

Nam legitur levius lectio visa prius.

Hanne Regnar

Noter

(1) Følgende meddelelse er et resultat af en emneopgave »En gammel dansk kokebog« hos Karl Martin Nielsen. – (2) Trykt i P. G. Thorsens udgave af Skånske lov, 1853, p. 259–64. – (3) Håndskriftet er (med undtagelse af lovstykket) udgivet af Chr. Molbech *Henrik Harpestrængs Lægebog*, 1826, og af Marius Kristensen *Harpestræng. Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Kogebøger*, 1908–20. – (4) Kogebogen er første gang trykt af Chr. Molbech i *Historisk Tidsskrift* V, 1844, p. 537–546, og senere af Marius Kristensen *I. c.*, p. 215–20. – (5) *Dansk Lov-Historie* II, 1776, p. 548–49. – (6) *Den danske rigsglovgivning indtil 1400*, 1971, p. 47–49. – (7) *L. c.*, p. LXXXVIII. Se også Lauritz Nielsen *Danmarks middelalderlige Haandskrifter*, 1937, p. 152. – (8) Over *h* findes en udvisket prik, som muligvis er en rasur; Kofod Anchers transskription: *døthær*. – (9) Der er en sammensyet rift i pergamentet som skiller *u* og *n* i *wunæn*, og et *ha* og *hans*. – (10) Molbech *I. c.*, p. 537.

(11) *Danmarks gamle Landskabslove* II, 1933, p. XXVI. – (12) *L. c.*, p. 47. – (13) *L. c.*, p. 538. – (14) *L. c.*, p. LXXXVII. – (15) *Nordisk tidsskrift*, 1912, p. 369. – (16) Johs Brøndum-Nielsen *Gammeldansk Grammatik* I, § 17,3. – (17) Johs. Brøndum-Nielsen *I. c.*, 1950, p. 421 f. – (18) Erik Kroman sætter skillelinjen mellem ældre og yngre gotik til ca. 1350, se *Nordisk Kultur*, bd. 28 A, Palæografi, 1943, p. 46. – (19) Didrik Arup Seip *Nordisk Kultur*, bd. 28 B, 1954, p. 109. – (20) Erik Kroman *Middelalderlig skrift*, 1951, fig. 23.

R A K K E R O G T O V

Der er to svære steder i DgF 47A, Elverskudsvisen efter opskriften i Karen Brahes folio: *raker och thuo* i str. 42 og *dy hyffue ruo* i str. 50 og 51. Det er i begge tilfælde det sidste ord, henholdsvis altså *thuo* og *ruo*, der volder kvaler, og vanskelighederne hænger i ret høj grad sammen med håndskriftets noget egenartede ortografi. I de gængse antologier og kommentarer klares disse tekststeder ved standardforklaringer, der i grunden ikke virker meget overbevisende, men som nok har erhvervet sig en vis autoritet ved den trofaste gentagelse. Der er det pudsige ved sagen, at standardforklaringen af *ruo* åbenbart er blevet forkert, fordi Kalkars ordbog gav en urigtig oplysning, som var let at finde, mens standardforklaringen af *thuo* er blevet forkert, fordi det var for svært at finde frem til Kalkars efter alt at dømme rigtige bestemmelse. Men herom senere.

Først ganske kort om de høje *ruo*. I ordforklaringerne til Prøve 1847 normaliserede Sv. Grundtvig til *Ru*, som han oversatte ved »Ligbaare«. I DgF IV.863 og 864 ændrede han normaliseringen til *rå*, der formelt er en lige så god mulighed; desværre havde han i denne forbindelse ikke anledning til at gøre rede for, hvilken betydning han nu tillagde ordet. Den udbredte standardforklaring

bygger på Kalkars [I.] *Ru* 3, »forhøjning under ligbåren (ligkisten)«, der forliges halvdårligt med den omstændighed, at *dy hyffue ruo* er pluralis, og endnu ringere med det forhold, at stalten Ingelil finder sin brudgoms lig ved at slå de hvide lin af de høje *ruo*, som altså efter denne forklaring skulle befinde sig under båren. Det bør nævnes, at Kalkar ved at henvise til artiklen *Ro(r)* selv har antydnet en vis tvivl. ODS III. *Ru* formoder, at *ru* egentlig betegner en »(opbygning med) dække, »himmel« ell. baldakin over en ligbaare ell. ligseng«, men artiklen lider under betydelig uafklarethed m.h.t. det etymologiske; det samme er tilfældet med den i supplementet til Söderwalls ordbog nyoprettede artikel *rof*, som ved antagelsen af betydningen »baldakin över likbår e.d.« bygger på formodningen i ODS. For en ordens skyld skal det bemærkes, at betydningen »baldakin over ligbåre« nok kan give mening i forbindelse med de hvide lin, men ikke besidder noget fortrin for standardforklaringen, når det gælder at gøre rede for, hvorfor der bruges pluralis.

En tilfredsstillende forklaring har *ruo* fået i Ella Jensens afhandling om den mandøiske *ru* i *Danske Folkemål XVI* (1949-52), s. 98-122, spec. s. 106-12 og 120. På grundlag af undersøgelser af dels ortografien i Karen Brahes folio, hvor hovedparten af belæggene findes, dels kilder til belysning af ældre tiders begravelsesskikke, når Ella Jensen til det resultat, at *ruo* kan tolkes som et til vn. *rōða* »stang« svarende ord, hvorefter *dy hyffue ruo* betegner »en Anordning over Båren til at bære et Klæde, som dækker Liget«. Da der sikkert er fare for, at folkevisens dyrkere ikke let vil finde på at søge til det nævnte tidsskrift for at få *ruo* forklaret, er det næppe overflødigt her at gøre opmærksom på Ella Jensens afhandling. Ved de bidrag, den giver til belysning af ortografien i Karen Brahes folio, har den tillige betydning for det følgende.

Herefter til nærværende undersøgelses egentlige emne, *raker och thuo*. Sammenhængen er sikkert velkendt, men bør vel trods alt genopfriskes:

Hr. Oluf er vendt dødsmerket hjem fra mødet med eleverkvinde. Da hans brud kommer for at fejre bryllup med ham, er han ikke mere i de levendes tal. Men ingen giver bruden underretning om sagens rette stilling, bryllupsceremonierne tager deres begyndelse, og da bruden spørger sin svigermoder om grunden til brudgommens fravær, får hun følgende svar:

40. »Buode med høg och saa med hund
daa er her Oluff y rosens-lund.«

hvertil hun bemærker:

41. »Haffuer hand nu kierer synn høg og syn hund,
ind hand haffuer synn vnge brud?

42. Wel hand helder ride med raker och thuo,
ind hand well sedde med hans brud y stuoffue?«

Grunden til Olufs fravær angives altså at være, at han er på jagt; at *ride med raker och thuo* må i sammenhængen fungere som en variant af den almindelige formel »ride med høg og (med) hund«.

Ordet *rakke* kendes i ældre dansk som betegnelse for »hund«, specielt »hundehvalp« eller »lille hund« (således navnlig i ordsprog). I artiklen *Hund, Kultur-*

historisk leksikon bd. VII, s. 64, medtager John Bernström *rakke* blandt de betydelser, der synes anvendt dels om hund i almindelighed, dels specielt om handyret i modsætning til hunnen. Et utvetydigt belæg på *rakke* i bet. »hanhund« findes vistnok ikke i danske tekster, men der er næppe grund til at betvivle Bernströms antagelse.

I folkeviserne er ordet ikke på langt nær så frekvent som *hund*, men det optræder dog hyppigt nok til at tillade den konstatering, at det her har de samme betydninger, som kendes fra andre kilder. Foruden de belæg, som følger ndf., kan nævnes *thi racker smaa* DgF 392, A 22, stalten *Elselilles smaa racker to* DgF 67, C 10 (mens B 10 har *dy hundde smaa*) og *racker smaa* C 12 og 13, og det ordsproglige *op daa voxer den racke / med huasse tander i mund* DgF 10, A 11 (og tilsvarende B 16, C 9 og G 19, mens D 9 og E 8 i stedet læser *hund*; jf. DgF 136, C 16). De gængse forklaringer af folkevisens *rakker*, fra Sv. Grundtvigs »Smaahunde« i Prøve 1847 og Axel Orlis »Hund, Jagthund« i folkevisseudvalget 1899 til Grüner Niensens og andres »Hanhunde«, er hver for sig rimelige nok.

Problemet er da blot at forklare *thuo*. Sv. Grundtvig normaliserede det i Prøve 1847 til *Tove*, som han oversatte ved »Hunde«, hvorefter syndesen *raker och thuo* altså skulle betyde »småhund og hunde«, en sammenstilling, der i al fald savner klar semantisk motivering; normaliseringen blev gentaget DgF IV 863, her uden oversættelse. Den nu almindelige forklaring er vist første gang givet af Grüner Nielsen, som i *Danske Folkeviser fra Riddersal og Borgestue* (1925) normaliserede syndesen til *Rakker og Tov* og oversatte den ved »Hanhunde og Tævehunde«, hvorved han opnåede at etablere en stilistisk prægnans, som Sv. Grundtvigs forklaring manglede. En særstilling indtager Marius Kristensens normalisering i *Danske Viser* VII (1930), s. 49: *rakker og to*; desværre oplyser Marius Kristensen ikke, hvilken betydning han vil tillægge *to*.

Sv. Grundtvigs og Grüner Nielsen stort set overensstemmende forklaringer må bygge på kontekstslutninger kombineret med den omstændighed, at *tov(e)* lydligt kan minde om *tæve*; men et *tov(e)* med betydningen »(tæve)hund« eller en sideform med o-vokalisme til *tæve* (eller evt. *tig*) kendes ikke. Forklaringerne har derfor ikke megen sandsynlighed for sig.

Ortografien i Karen Brahes folio er ikke det enkleste udgangspunkt for en identifikation af ordet *thuo*. Følgende forhold må tages i betragtning:

1°. Det initiale *th-* kan svare til gammelt *t-*, gammelt *th-* eller gammelt *thw-* jf. (med henvisning til bind og side i DgF): *thuo to*, num. (I.16), *thuog tog*, vb. præt. (I.135), *Thuolild Tovelil*, propr. (III.48); *thuong tung*, adj. (IV.124); *thuo to*, vaske, vb. (I.16).

2°. Kombinationen *-uo(-)* kan svare til gammelt langt eller kort *o*, langt eller (under særlige omstændigheder) kort *a* og kort *u*. En del materiale er anført i Ella Jensens afhandling s. 109. Her skal blot gives nogle få eksempler: *ruo ro*, sb. (IV.298), *ruo ro*, vb. (IV.456), *suott sot*, sb. (IV.226), *fruo fro*, glad, adj. (VII.91); *luofft loft*, sb. (IV.231); *ruo* (skibs)rå, sb. (II.240), *fruo frå*, spørge/spurgte, vb. (I.16; VII.90, 92), *luo lå*, vb. præt. (I.16); *suorten* sorten, adj. (I.18); *fuor fagre*, adj. plur. (IV.231); *tuogt tugt*, sb. (IV.400), *suock suk*, sb. (VII.89), *fuoll fugl*, sb. (VII.109).

3°. Men hertil kommer, at finalt *-uo* dels kan korrespondere med final vokal,

dels, om end sjældnere, med vokal + final konsonant. Den første mulighed er allerede tilstrækkeligt belyst ved de foregående eksempler. Den sidste illustreres f. eks. af *suo* sov, vb. præf. (II.419, 452).

4°. Endelig kan der på grund af apokoperingstendensen være tvivl om ordtypen: en- eller tostavellesord? F. eks. kan propriet Tove skrives både *Thuoe* og *Thuo* (III.54 f.) der skrives normalt *saadelbuo* olgn., »sadelbue« (II.65, 178; IV.32, 201); det *ruo*, som Ella Jensen har behandlet, må antages at korrespondere med et gammelt tostavellesord; ved siden af *luoffue* lue, sb. (IV.187) kan også *luo* forekomme (IV.201); og *stuoffue* stue, sb., der i vor tekst udgør rimordet, kan i sammensætningen »badstue« skrives *ba-stuo* (II.450).

Af de mange kombinationer, som herefter formelt er mulige, synes dog kun nogle få at kunne identificeres med ord, der kendes i dansk. Der kan være tale om de ord, som i moderne dansk er faldet sammen i *to*, nemlig num. *to* »vask« og sb. *to* »uld, hårlag m.m.«; om sb. *tog* »edeligt vidnesbyrd m.m.« (ODS I. *Tog*) eller om sb. *tog* »optog m.m.« (ODS II. *Tog* 2, jf. III. *Tog*); og endelig om sb. *tov* »reb«. Vb. *to*, sb. *to* og sb. *tog* »edeligt vidnesbyrd m.m.« kan ikke give mening i sammenhængen. Til overvejelse henstår da alene num. *to*, sb. *tog* »optog m.m.« og sb. *tov* (evt. pluralis *tove*). Den første mulighed ville kræve en – næppe meget betænkelig – tekstrettelse (til *raker thuo*). Om de to sidste gælder, at **thuoff* (hvis pluralis evt. **thuoffue*) muligvis ville være en mere normal stavemåde i dette håndskrift, jf. især, at den nærmeste, dog ikke fuldstændige parallel »skov« vistnok altid skrives *skuoff* (f. eks. II.177, 240, 312; IV.298), *skuoffue* »skove« (IV.246). Hertil er dog at sige, at typen med final vokal ikke holdes klart ude fra typen med vokal + final konsonant (eller fra typen med vokal + konsonant + endelsevokal, jf. ovf. om *luo* : *luoffue* lue og *-stuo* : *stuoffue* stue): ved siden af normalformer som *luo* »lå« og *sluo* »slog« findes *luoff* (II.451) og *sluoff* (II.96, 321; IV.399), og der kan skrives både *skuo* og *skuoff* »sko« (begge II.65), både *elskuo* (II.42) og *elskuoff* (IV.225) »elskov«. Altså tør det nok sluttes, at ortografien ikke udelukker nogen af de to sidst nævnte muligheder.

Til alt held skal valget mellem *to*, *tog* og *tov(e)* ikke træffes alene på grundlag af ortografien i Karen Brahes folio. Der kan til belysning af dem inddrages parallelt materiale fra andre håndskrifter.

Den tydeligste parallel findes i en af opskrifterne af DgF 56, Jomfruen i Fugleham. Flere opskrifter af denne vise lader os se digtets jeg ved skakspillet: hun leger med *racker och fiendde*, *rocker och finde* olgn., dvs. med tårne (*rok*, jf. ODS u. *rokere*) og bønner (jf. Kalkar *Finde*, Söderwall *finna* og DgF IV. 287). Opskrift D, fra Magdalena Barnewitz' håndskrift (der i Prøve 1847, s. 44, bestemmes som »næppe meget yngre end 1650«), har imidlertid en anden version, som rimeligvis bygger på misforståelse af skakspilsudtrykket, men i øvrigt giver god mening:

Stedmoderen har omskabt kongebørnene:

2. Di toe skaffte hun thill hiorte och hinde,
bad denom løbe for racker och toff:
hun skaffte mig thill saa liden en due,
bad mig hente min føde y skoffue.

Ligesom i Elverskudsvisen forekommer syndesen *racker och toff* i forbindelse med en jagtsituation, men den er her set under byttets synsvinkel. Det må noteres, at der ortografisk skelnes mellem num. *toe* og sb. *toff*. Lægger man vægt på dette håndskrift, udgår altså den første af de ovf. opregnede muligheder.

Af de to resterende kan den ene hente en formentlig udslaggivende støtte i DgF 502, Bejler i Lunden, som kun kendes fra Svanings håndskrift (if. Prøve 1847, s. 42, »fra sidste Halvdeel af de 16de Aarhundrede«). Visen begynder således:

1. Ridder tager høg, oc suenden tager hundt,
oc saa rider handt y grønne lundt.
Oc der sloe handt sine racker aff toff.
Oc endt fannger sagen goden ende.
2. Der sloe handt sine racker aff toff,
di løbe saa wilde gemmen rosens-skoff.

Meningen er tydeligvis, at rakkerne slippes løs (jf. ODS III. *slaa* 13.4). På vejen ud til jagtterrænet har de været ført i *tov*.

I moderne dansk betegner *tov* normalt et reb af betydelig sværhed, og anvendelsen af ordet *tov* om de liner, bånd eller snore, som hundene føres i, forekommer derfor lidt ejendommelig. Den er imidlertid ikke isoleret. Fra folkevisesprog kan nævnes endnu et eksempel, der på sin vis er mere slående, fordi der her ikke er tale om jagthunde, men om småhunde. I den version af DgF 67, Ridderen i Hjorteham, som indgår i Syvs udgave, hedder det først (E 13), at *de rakker smaa* spillede under jomfru Uselilles skind, og dernæst (E 14), at jomfru Uselille følger efter hjorten med sine *rakker i tove*.

Så vidt det har været mig muligt at konstatere, findes der i folkevischåndskrifter og -udgaver fra overleveringens første fase ikke mere relevant materiale end det her fremlagte. Dets vidnesbyrd lader sig sammenfatte på følgende måde: *thuo* i DgF 47A kan tolkes som *tov*, *toff* i DgF 56D kan vanskeligt læses som andet end *tov*, og læsningen *tov* i disse to tilfælde vinder øget sandsynlighed, ja næsten fuld sikkerhed, når den ses i lyset af DgF 502 (og DgF 67E).

Som antydet i indledningen falder den her givne forklaring sammen med, hvad Kalkar har forestillet sig. At Kalkars identifikation af *thuo* i DgF 47A er blevet overset, beror nok på, at den er meddelt i en form, der er som skabt til at lægge ordbogsbrugere hindringer i vejen: kun den, som holder ud indtil supplementet, finder under *Tov* V.1077a henvisningen »DgF II.114a (ovf. III.551a 17)« og derefter under *Rakke* »wel hand helder ride med raker och thuo. DgF II.114a«.

Identifikationen *thuo* = *tov* fjerner ikke alle vanskeligheder. Tilbage står den ejendommelighed, at de to hovedbelæg taler om *rakker og tov*, hvorved der åbnes for den mulighed, at *tov* ikke betegner liner til at føre hundene i, men fangstudstyr. Det betyder, at fuld klarhed ikke kan opnås uden kendskab til ældre tiders former for jagt, især herremandsjagt.

Problemstillingen skal kun skitseres her, idet der i øvrigt må henvises til *Kulturhistorisk leksikon*, artiklerne *Jakt* og *Hund* (med henvisninger). Det fremgår af disse artikler, dels at reb har været anvendt ved visse former for jagt, f.eks.

netjagt, dels at jagthunde har kunnet føres i koppel. Artiklerne yder ikke den ukyndige nogen håndsækning til at afgøre, om det kan anses for sandsynligt, at herremanden selv transporterede udstyr til f. eks. netjagt; men umiddelbart ville man nok være utilbøjelig til at tro det. Snarere kunne det måske tænkes, at *ride med rakker og tov* ikke indebærer, at fangstreb befinder sig hos jægeren, men skal læses som en oplysning om, at den ridende jæger praktiserer en form for jagt, hvor hunde driver byttet mod en udspændt fælde; men en sådan læsning harmonerer ikke godt med *løbe for rakker og tov*. Mest sandsynligt er det da, at *tov* har den betydning, vi først antog, liner til at føre hundene i.

Denne antagelse kan give stødt til at overveje et rettelsesforslag, som er fremset i Ernst v. d. Reckes redaktion af Elverskudsvisen i *Danmarks Fornviser I* (1927): svarende til *raker och thuo* i DgF 47A læser Recke – i øvrigt uden at kommentere stedet – *Rakker i Tove* (s. 192). Læsningen forudsætter, som det ses, at Recke har identificeret *thuo* på samme måde, som det her er sket, og det må indrømmes, at rettelsen giver god mening.

Nødvendig er den dog ikke, og den lider under den svaghed, at den kun dækker den fase af jagtforløbet, hvor jægeren fører hundene i snor, ikke det højdepunkt, hvor hundene er sluppet løs og linerne formentlig befinder sig hos jægeren. Mest tiltalende er det at lade *rakker og tov* stå urettet og tillægge syndesen den samlede betydning »et koppel jagthunde«.

Poul Lindegård Hjorth

OM ANDERS BORDING OG PENGENE EN KORREKTION OG EN EFTERLYSNING

I C. O. Dumreichers privatudgave af Anders Bordings *Udvalgte Digte* (1955) findes der en planche (nr. 5), der gengiver en side i en af Bordings få bevarede kladdebøger, Add. 46 Ib., 8°, hæfte 2, side 37; dette er et lille håndskrift, som Bording har taget i brug ca. 1665, og han har benyttet det som digtkladdebog frem til ca. 1670, dvs. i Frederik III's sidste leveår, der utvivlsomt var en af de bedste perioder økonomisk set for Bording. På den i Dumreichers udgave gengivne side finder man en række personnavne, der meget let lader sig identificere som adressaterne på en del af Bordings lejlighedsdigte. Til højre for navnene har Bording lavet nogle kolonner, og heri anfører han meget omhyggeligt en række tal; det hele er meget omstændeligt gjort, og kolonnestregene får tallene til at stå lidt isolerede, således at man i stedet for 272 let læser 2 7 2 som tre separate tal. Og dette har Dumreicher gjort, thi i noten til dette højst interessante aktstykke (udgaven p. 191) udlægger han disse tal på den måde, at de i daler, mark og skilling angiver de priser, som Bording har fået for de pågældende digte af modtagerne. I så fald er det – som han gør opmærksom på – det ældste og formentlig også det eneste eksempel, vi har på prislaget for lejlighedsdigte i det syttende århundrede. I den sammenhæng ville det have været interessant at have sammenligningsmateriale fra andre lejlighedsdigtere som f. eks. Dorus og Thomas Kingo, for at vælge et par yderligheder.

Imidlertid forbavses læserne over, at Dumreicher ikke har givet sig til at regne